

В.М.ВАСИЛЕНКО, д.е.н.,

Інститут економіко-правових досліджень НАН України

Т.О.ДАНИЛІНА,

Донецький національний технічний університет

ОЦІНКА ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Кінець ХХ століття яскраво продемонстрував, що за умов глобалізації в процесі розробки та прийняття економічних рішень у будь-якій частині світу треба враховувати фактори, що визначають розвиток як окремих країн, так і всієї міжнародної економіки загалом. В сучасних умовах глобалізації виникають нові складові економічного зростання окремих країн. В Україні, яка стала активно залучатися до процесів поглиблення інтеграції та посилення глобалізації в останні роки, визначення цих складових та їх впливу на її економічне зростання має не лише теоретичне, але й суто практичне значення. Саме в цей час багато фахівців звернули свої погляди на зміст процесів глобалізаційного характеру, що набували свого розмаху[1], на можливі наслідки вступу до міжнародних економічних і політичних угруповань[2] та на основні передумови запобігання небажаним наслідкам цих процесів та явищ[3],[4]. На основі відповідних аналітичних розрахунків робилися спроби відповісти на найбільш болюче питання, яке стоїть перед українською економікою: що і як робити, щоб уникнути розвитку песимістичних прогнозів.

Вирішенню проблем, пов'язаних з впливом глобалізаційних процесів та міжнародної інтеграції на стан та розвиток національної економіки, присвячують свої роботи вітчизняні (Білорус О.Г.[1], Павловський М.А.[2], та інші) та зарубіжні (Делягін М.Г.[17], Іноземцев В.Л.[16], Нікітенко П.Г.[18] та інші) науковці. Основними предметами своїх досліджень вони використовують міжнародні економічні відносини, визначення залежностей між макроекономічними показниками на світовому та національному рівнях, хід політичних процесів та зв'язок їх з економічними перетвореннями в країнах постсоці-

лістичної орієнтації. При цьому питання, що стосуються визначення впливу глобалізаційних процесів на зростання національних економік, поки що залишається не досить відпрацьованим. З погляду на цей факт у статті визначена мета – кількісно оцінити вплив глобалізації на економічне зростання України.

Стосовно робіт з аналізу та оцінки глобалізації потрібно підкреслити, що ступінь теоретичної розробки питання наслідків глобалізації є вищим, порівняно з проблемою її вимірювання. Така ситуація зовсім не є дивною, оскільки визначення й оцінка розмаху наслідків, безперечно, має велике практичне значення. Основною проблемою у дослідженні впливу глобальних змін на економічне зростання країн є визначення показників глобалізації, актуальних для конкретної країни. Оцінка впливу глобалізації на економічне зростання в більшості з наукових робіт провадиться за допомогою регресійного аналізу. При побудові рівняння регресії у якості залежної змінної застосовуються темпи зростання ВВП країни, а незалежні змінні характеризують глобалізацію.

Найчастіше для вимірювання глобалізації використовують показник торговельної відкритості економіки[5], який запропоновано розраховувати за формулою

$$\frac{E + I}{GDP}$$

де E – експорт, грош. од.;

I – імпорт, грош. од.;

GDP – ВВП, грош. од..

Іншим доволі поширеним показником глобалізації є фінансова відкритість економіки, що обчислюється за формулою

$$\frac{FDI}{GDP}$$

де FDI – прямі іноземні інвестиції

© В.М.Василенко, Т.О.Даниліна, 2004

(сума припливу та відтоку);

GDP – валовий внутрішній продукт.

В роботі А. Чанда (A. Chanda) [6] з метою доведення, що менш розвинені країни страждають від глобалізації, використовується показник відкритості рахунка руху капіталу. М. Кляйн (M. Klein) [7] доводить, що лібералізація рахунка руху капіталу – це дуже впливовий фактор економічного зростання. Важливими є висновки автора про те, що цей показник позитивно впливає на економічне зростання у країнах із середнім доходом, і негативно – на зростання у багатих та бідних країнах. Д. Доллар (D. Dollar) і А. Край (A. Kraay) встановили [8], що збільшення обсягів торгівлі й прямих іноземних інвестицій призводять до збільшення в темпах зростання ВВП. В роботі М. Баліамун (M. Balamoun) [9], присвяченій впливу глобалізації на економіку країн Африки, доведено, що відкритість до міжнародної торгівлі позитивно впливає на зростання національного доходу тільки у відносно багатих країнах африканського континенту. В той же час автор показує наявність значного позитивного зв'язку між фінансовою відкритістю та ростом економіки цих країн.

Отже, до глобалізації економіки підходять дуже узагальнено. Оскільки глобалізація як якісне перетворення не дуже добре піддається вимірюванню, дослідники для характеристики впливу цього явища на економіку або обмежуються одним-двома її носіями (наприклад, тільки міжнародна торгівля, або тільки рух капіталу), або навпаки використовують узагальнені для всіх країн показники. Тобто, такі розробки відбивають основні загальні напрямки взаємодії усіх країн світу, що в цілому відповідає характеру глобалізації, але може статися і так, що вони не виявляють особливості участі кожної окремої держави в глобальному процесі, адже останні використовують глобалізацію як джерело економічного зростання згідно з особливостями свого розвитку.

Зважаючи на викладені вище обставини, метою цієї статті є визначення впливовості факторів глобалізації на зростання української економіки. У статті не ставиться за мету передбачити зростання, а лише показати, які фактори на нього впливають.

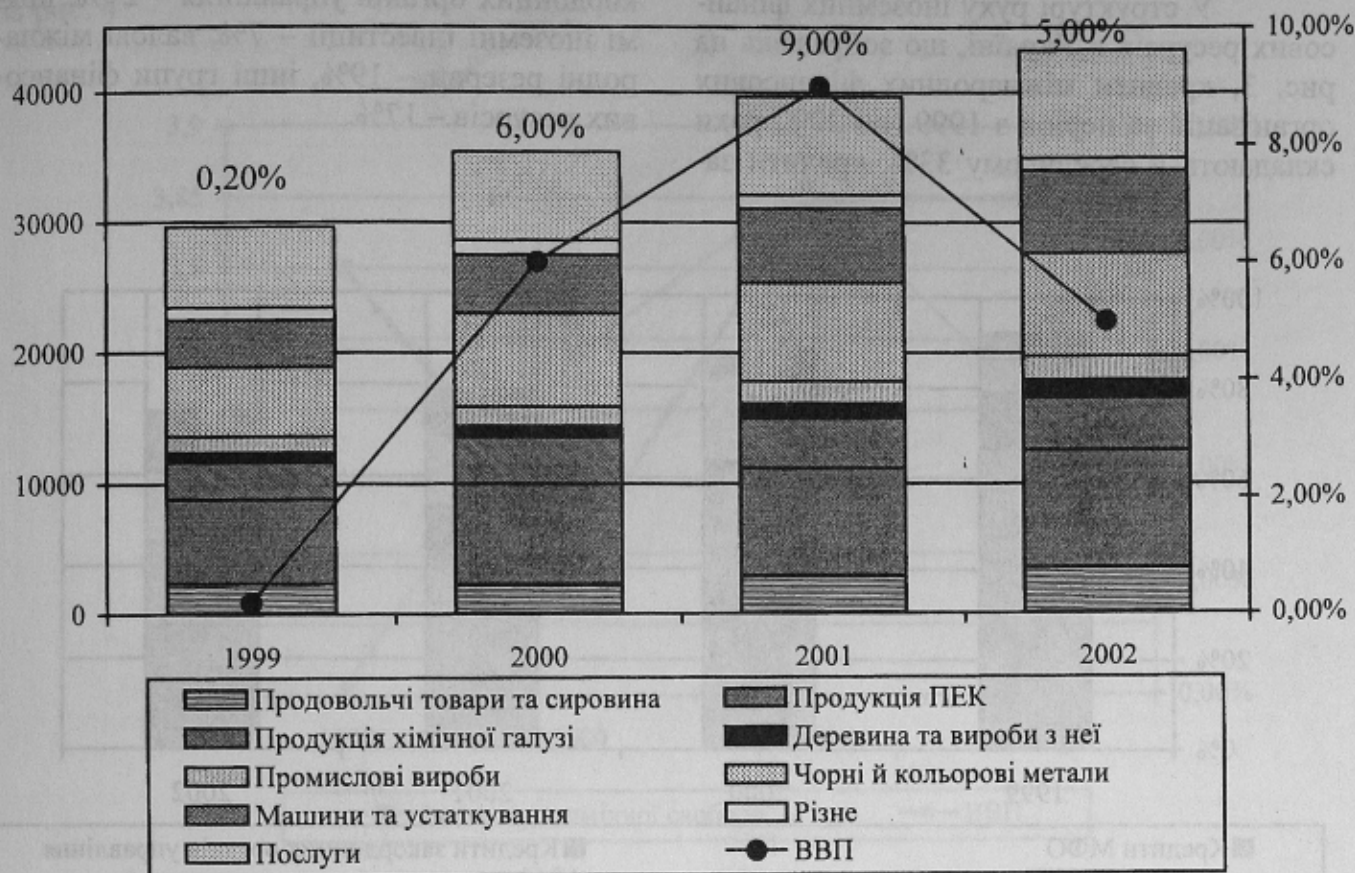
Для визначення показників, які характеризують вплив глобалізації на економічне зростання України, проаналізовані основні тенденції її зовнішньоекономічної діяльності за трьома напрямками:

- зовнішня торгівля товарами та послугами України;
- рух іноземного капіталу в Україні;
- бар'єри до ведення зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Динаміка українського ВВП, починаючи з 2000 року, свідчить, що найбільші темпи зростання спостерігалися у 2001 році (9%). В той же час відбувалося поживлення зовнішньої торгівлі товарами та послугами (рис. 1). Отже, можна висунути гіпотезу про позитивний зв'язок між темпами зростання реального ВВП та обсягами зовнішньої торгівлі.

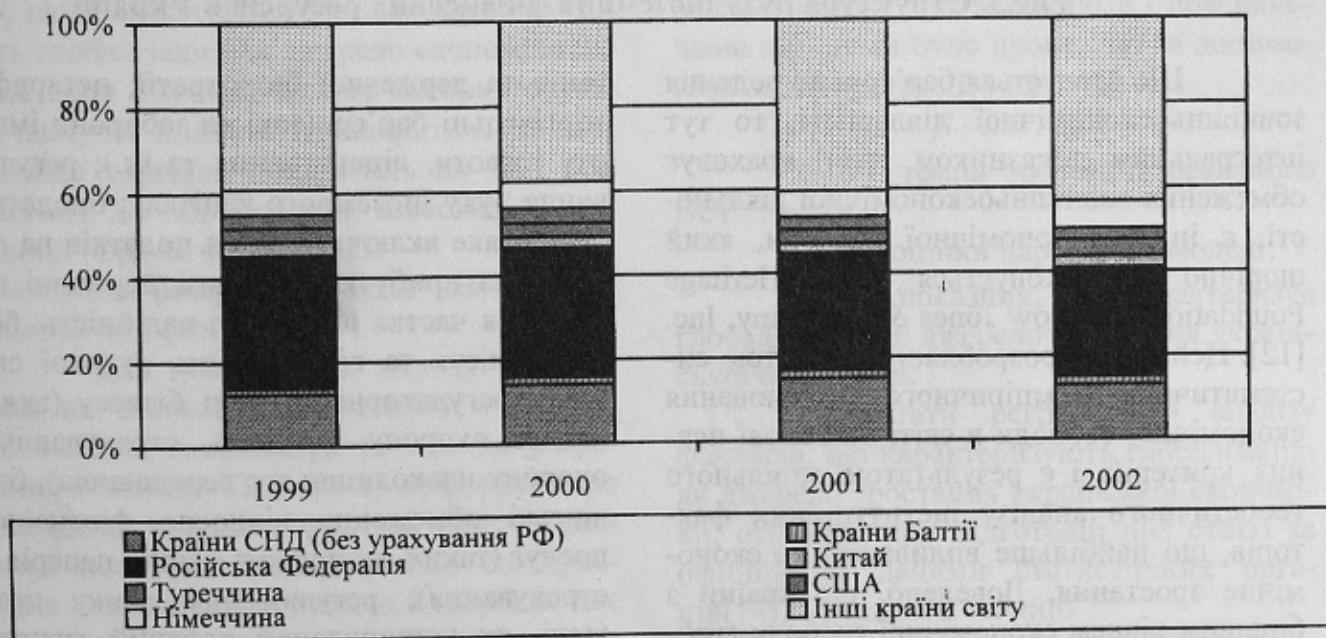
При аналізі торгівлі товарами та послугами України з рештою світу особливої уваги заслуговують її структура та напрямки. У структурі експорту товарів та послуг України послуги займають близько 20%. У структурі товарної торгівлі значну частку займають товари ПЕК (27%), чорні та кольорові метали (21%), машини та обладнання (17%), хімікати (12%), продукти харчування та сировина для їх виробництва (10%). Ця продукція, як правило, енергоємна, з низьким ступенем переробки, через це конкурує насамперед за ціновими параметрами. Тому її експорт вразливий до змін у зовнішній кон'юктурі.

Так основними торговельними партнерами України є Росія (в середньому 20,15% зовнішньої торгівлі товарами за 1999-2002 р.р.), Туреччина (5,8%), Китай (5,6%), Німеччина (4,3%), США (3,8%) (рис.2).

Розраховано за джерелом [10]

Рис.1. Зростання українського ВВП та структура зовнішньої торгівлі

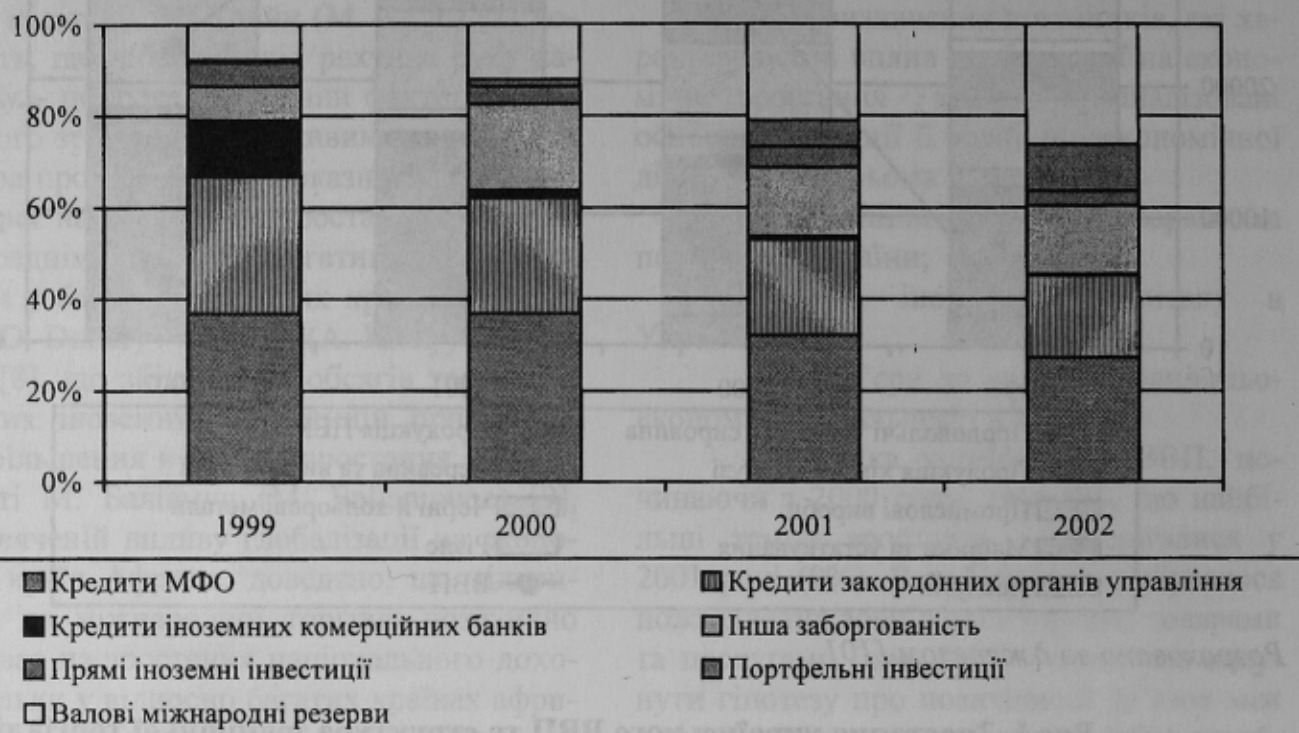

Розраховано за джерелом [10]

Рис. 2. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами

У структурі руху іноземних фінансових ресурсів в Україні, що зображена на рис. 3, кредити міжнародних фінансових організацій за період з 1999 по 2002 роки складають в середньому 33%, кредити за-

кордонних органів управління – 24%, прями іноземні інвестиції – 7%, валові міжнародні резерви – 19%, інші групи фінансових ресурсів – 17%.

Розраховано за джерелами [10,11]

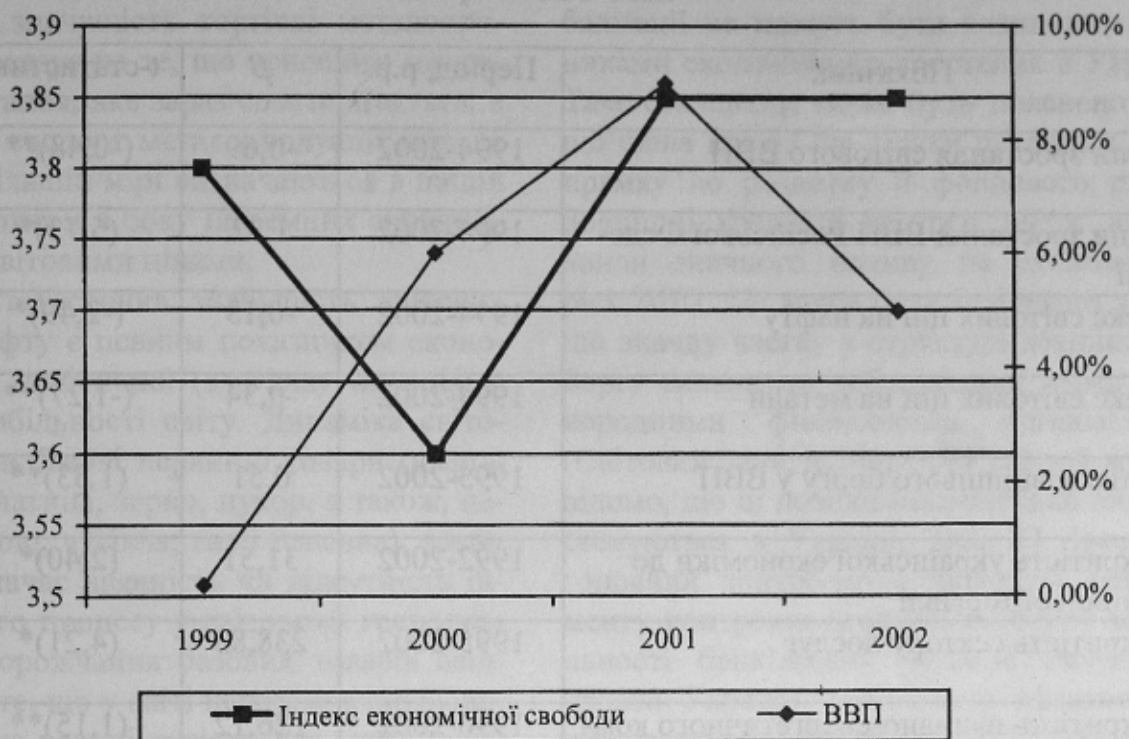
Рис.3. Структура руху іноземних фінансових ресурсів в Україні

Що стосується бар'єрів до ведення зовнішньоекономічної діяльності, то тут інтегральним показником, який враховує обмеження зовнішньоекономічної діяльності, є індекс економічної свободи, який щорічно розраховується The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc. [12]. Цей індекс розробляється з метою систематичного, емпіричного вимірювання економічної свободи в світі на основі певних критеріїв і є результатом ретельного теоретичного аналізу інституційних факторів, що найбільше впливають на економічне зростання. Доведено, що країни з більшим рівнем економічної свободи (тобто ті, що мають найменший індекс) показали високі темпи довгострокового зростання. Індекс оснований на п'ятидесяти змінних і враховує наступні інституційні фактори, що визначають економічну свободу: корупцію судової влади, митних ор-

ганів та державної бюрократії; нетарифні торговельні бар'єри (такі як заборони імпорту і квоти, ліцензування та ін.); регулювання руху іноземного капіталу; оподаткування (яке включає ставки податків на доходи, на прибутки, а також державні витрати як частка від ВВП); надійність, безсторонність та ефективність судової системи; регуляторні витрати бізнесу (включаючи охорону здоров'я, страхування і охорону навколишнього середовища); банківські обмеження відносно фінансових послуг (таких, як продаж цінних паперів та страхування); регулювання ринку праці (такі, як установлений робочий тиждень або обов'язкова сплата вихідної допомоги); діяльність чорного ринку (включаючи контрабанду, піратство, нелегальний рух робочої сили та ін.).

Динаміка індексу економічної свободи за період з 1999 по 2002 рр. наведена

на рис. 4

Розраховано за джерелом [13]

Рис. 4. Динаміка індексу економічної свободи в Україні

На підставі аналізу стану зовнішнього сектору економіки України визначено, що в якості факторів, які характеризують глобалізацію як джерело економічного зростання України, можна використовувати наступні показники: відкритість до зовнішньої торгівлі; відкритість до ПІІ; відкритість до портфельних інвестицій; зовнішній борг як частка ВВП; валові міжнародні резерви як частка ВВП; індекс економічної свободи.

Для дослідження впливу глобалізації на економічне зростання в Україні застосовано економетричні методи регресійного аналізу. При цьому враховано про необхідність обмеження будь якого економетричного дослідження, тому що зростання – це складний процес, і теорія не дає можливості виключно коректно специфікувати регресійну модель. А регресійний

аналіз не дає пояснень зростання, але дуже добре ілюструє його природу. Тому дослідження зв'язку між залежними і пояснюючими змінними було проведено за допомогою парних регресій у вигляді:

$$GDP = \alpha + \beta \cdot Ind, \text{ де}$$

GDP – темпи зростання реального ВВП України;

α, β – оцінки параметрів моделі;

Ind – показник, що характеризує глобалізацію як джерело зростання української економіки.

Результати регресійного аналізу факторів, що характеризують глобалізацію як джерело зростання української економіки, отримані при підготовці цієї статті за офіційними даними статистичних органів [14], наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати розрахунків за парними регресіями для темпів зростання реального ВВП України¹

Показник	Період, р.р.	β	t-статистика	R^2
Темпи зростання світового ВВП	1994-2002	-0,69	(-0,48)**	0,04
Темпи зростання ВВП Російської Федерації	1994-2002	1,32	(5,73)*	0,82
Індекс світових цін на нафту	1994-2002	-0,13	(-2,49)*	0,53
Індекс світових цін на метали	1994-2002	-0,34	(-1,27)**	0,19
Частка зовнішнього боргу у ВВП	1995-2002	0,51	(1,33)**	0,23
Відкритість української економіки до зовнішньої торгівлі	1992-2002	31,51	(2,40)*	0,39
Відкритість сектору послуг	1995-2002	238,83	(4,21)*	0,75
Відкритість паливно-енергетичного комплексу	1996-2002	126,12	(1,15)**	0,21
Відкритість металургійного комплексу	1996-2002	146,94	(4,46)*	0,80
Відкритість хімічного комплексу	1996-2002	375,94	(1,74)**	0,37
Відкритість машинобудівного комплексу	1996-2002	303,52	(3,79)*	0,75
Відкритість харчового комплексу	1996-2002	-46,73	(-0,59)**	0,08
Індекс економічної свободи в Україні	1996-2002	-7,97	(-0,72)**	0,10
Відкритість української економіки до прямих іноземних інвестицій	1994-2002	735,08	(1,02)**	0,15
Відкритість української економіки до портфельних інвестицій	1995-2002	0,18	(0,86)**	0,01
Частка міжнародних резервів України у ВВП	1996-2002	1,23	(0,81)**	0,32

Найвпливовішим зовнішнім фактором економічного росту України виявилася світова торгівля. Це не суперечить загальносвітовим тенденціям, де активація міждержавних торговельних відносин ви-

ступає одним з важливих джерел економічного зростання й розвитку. Звертаючись до тих самих тенденцій, можна сказати, що головним тут є не обсяги торгівлі, а її структура. В нашій країні, як свідчать ре-

¹ (*) означає значимість на однопроцентному рівні; (**) – на двадцятипроцентному рівні;

зультати, серед основних чинників економічного зростання виявилися сировинні галузі (металургійна промисловість). Статистична значущість торгівлі металопродукцією вказує на те, що основним джерелом зростання, яке зараз спостерігається, в Україні є експорт металопродукції, обсяги якого в більшій мірі визначаються в нашій країні попитом з боку іноземних споживачів, а не світовими цінами.

Статистична значущість світових цін на нафту є певним показником економічної та політичної (з огляду на події в Іраку) стабільності світу. Динаміка світових цін на базові первинні товари (нафта, золото, платина, зерно, цукор, а також, певною мірою, вугілля, газ і бавовна), зрештою, визначає наявність чи відсутність інфляційного процесу у світовому господарстві. Подорожчання базових товарів свідчить про те, що у світі наростає фінансово-економічна нестабільність, яка може стати початком всеохоплюючої кризи. Вважається, що в Україні, де темпи інфляції зараз не дуже високі, відбувається завуальована девальвація гривні. Знецінення українських грошей відбувається в закритому варіанті через долар. І щоб зрозуміти реальну економічну ситуацію в Україні, потрібно проаналізувати динаміку цін первинних базових товарів, що і пояснює негативний зв'язок світових цін на нафту та темпів економічного росту українського ВВП.

Незначним виявився вплив на зростання українського ВВП темпів росту світової економіки, проте серйозний вплив на нашу економіку Російської Федерації вказує на те, що Україна залежить від економічного становища основних торговельних партнерів. Прямі іноземні інвестиції виявилися статистично незначущим чинником економічних змін в нашій економіці. Якщо в більшості країн Східної Європи цей фактор економічної глобалізації виконує роль провідника структурних перетворень, Україна, враховуючи всі спроби залучити іноземного інвестора, не може користуватися вигодами від їх припливу.

Про низьку фінансову глобалізованість нашої країни свідчать результати перевірки на статистичну значущість таких

показників, як частка портфельних інвестицій у ВВП та частка міжнародних резервів у ВВП. Через це носії фінансової глобалізації не можуть бути визнаними чинниками економічного зростання в Україні. Таке становище може бути пояснено тим, що наша країна ще тільки рухається у напрямку до розвитку її фондового ринку. Зовнішні кредитні ресурси також не виявили значного впливу на економічний ріст ВВП. Це може бути пов'язано з тим, що значну частку у структурі зовнішнього боргу складають зобов'язання перед міжнародними фінансовими організаціями (Світовий банк, МВФ, ЄБРР). В той же час, відомо, що ці позики неефективно використовуються в Україні. Так, Ю. Іваненко, головний контролер – директор департаменту контролю державного боргу та діяльності банківських установ Рахункової палати України, аналізуючи ефективність використання кредитів МБРР, вказує на незадовільні результати, пов'язані із порушеннями законодавства України в сфері регулювання закордонних кредитів, відсутністю серйозних техніко-економічних обґрунтувань для залучення кредитів та оцінок економічної ефективності реалізації проектів, невиконанням умов реалізації проектів, для яких залучені кредити, нецільовим використанням отриманих позик, переважанням проектів, що не пов'язані з реальним сектором економіки і вирішенням конкретних завдань [15]. Отже, цілком зрозумілим стає, що в таких умовах зовнішній борг не впливає на економічне зростання нашої країни.

Таким чином, індекс економічної свободи, що характеризує можливості впливу глобальних економічних змін на економіку країни, не виявився статистично значущим. Це свідчить про те, що економічне зростання в Україні відбувається, не зважаючи на величину державного апарату, зарегульованість економічної діяльності, відсутність розвинених ринкових інститутів і наявність значного тіньового сектору.

Аналіз чинників, які відбивають вплив економічної глобалізації на Україну, показує, що, незважаючи на досить відкри-

ту її економіку, її суб'єкти не можуть користуватися благами від глобальних процесів. Це відбувається через вплив ряду факторів, зумовлених трансформаційним характером економічної системи в Україні. Однобічність розвитку структури зовнішньої торгівлі товарами на користь продукції з низьким ступенем переробки свідчить про низький статус української економіки з точки зору конкурентоспроможності таких товарів на зовнішніх ринках. Торговецька орієнтація на ринки основних видів сировини відводить нашій країні роль "сировинного придатку" в міжнародному розподілі праці. Таке місце в світовій економіці не може забезпечити необхідний розвиток для отримання позитивних наслідків глобалізації. Крім того, економічне зростання в нашій країні надзвичайно залежить від економічної ситуації в російській економіці, що є свідченням недосконалої недиференційованої географічної структури зовнішньої торгівлі. Торговля послугами характеризується значною часткою в її структурі транспортних витрат. Усі показники фінансової глобалізації не вносять свого вкладу до темпів зростання української економіки. А економічна свобода нашої країни, що характеризується швидше як "не свобода", поки що не може виступати гарантом довгострокового економічного росту і розвитку нашої країни на ґрунті інституційних реформ і удосконалень.

Література

1. Білорус О.Г. Загрози, виклики та імперативи глобалізації світового розвитку //Наука та наукознавство. -2001. -№3. - С.24-36.
2. Павловский М.А. Преждевременное вступление Украины во ВТО помешает ее вступлению в Европейский Союз //Голос Украины. -2002. -№248 (27 декабря). - С. 6-7.
3. Пчелинцев О.С. Была ли альтернатива "шоковой терапии"? //Энергия: экономика, техника, экология. - 2003. - №8. - С. 2-10.

4. Пчелинцев О.С. Что стоит за низкими темпами роста? //Энергия: экономика, техника, экология. - 2003. - №9. - С. 2-8.

5. Santarelli E., Figini P. Does Globalization Reduce Poverty? Some Empirical Evidence for the Developing Countries. //Dipartimento De Scienze Economiche Working Papers. - 2002. - № 459. - p.p.14. <<http://www.dse.unibo.it/wp/459.pdf>>. 14.11.2003.

6. Chanda A. The Influence of Capital Controls on Long Run Growth: Where and How Much? //EconWPA (Economics working paper archive). - 2002. - № ewp-if/0201001. - p.p. 24-25. The Economics Department of Washington University. <<http://econwpa.wustl.edu:80/eps/if/papers/0201/0201001.pdf>>. 15.09.2003.

7. Klein M. Capital account openness and the varieties of growth experience. //NBER Working papers. - 2003. - № 9500. - p.p. 21. National Bureau of Economic Research, Inc. <<http://papers.nber.org/papers/w9500.pdf>>. 23.09.2003.

8. Dollar D., Kraay A. Trade, Growth, and Poverty. //World Bank Working Papers. - 2001. - № 2615. - p.p. 27. The World Bank. <http://econ.worldbank.org/files/2207_wps2615.pdf>. 23.09.2003.

9. Balamoune M. Assessing the impact of one aspect of globalization on economic growth in Africa. //WIDER Discussion Papers. - 2002. - № 2002/91. - p.p. 13-14. United Nations University, WIDER (World Institute for Development Economic Research). <<http://www.wider.unu.edu/publications/dps/dps2002/dp200291.pdf>>. 15.09.2003.

Платіжний баланс України за 2002 рік/ НБУ. - К.:НБУ, 2003. - 64 с.

11. Державний прями́й та гарантований борг України за останні 5 років. Міністерство фінансів України. <http://www.minfin.gov.ua/minfin/control/uk/publish/article?art_id=29432&cat_id=29202>. 15.11.2003.

12. Beach W. W., Miles M. A. Explaining the Factors of the Index of Economic Freedom. //Miles M. A., Feulner

Jr., E. J., O'Grady, M. A. 2004 Index of Economic Freedom: Establishing the Link Between Economic Freedom and Prosperity. – Washington D. C.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc., 2004. – p.p. 49-70.

13. Index of Economic Freedom Rankings. //Miles M. A., Feulner Jr., E. J., O'Grady M. A. 2004 Index of Economic Freedom: Establishing the Link Between Economic Freedom and Prosperity. – Washington D. C.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc., 2004. – p.p. 11.

14. Іваненко, Ю. Кредити світового банку Україні та ефективність їх використання. //Банківська справа.–2001.– №2. С. 12-20.

15. Статистичний щорічник України за 2002 рік /За ред. О.Г.Осауленка. - К.: "Консультант", 2003. -664с.

16. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация: Научное издание. – М.: «Academia» – «Наука», 1999. – 724 с.

17. Делягин М.Г. Глобальная неустойчивость// Прометей: региональный сборник научных трудов по экономике / Донецкий экономико-гуманитарный институт; Институт экономико-правовых исследований Украины.-Донецк. –2002.- №1. С.19-86.

18. Мясникович М.В. Микитенко П.Г. Ноосферная экономика как инновационный императив устойчивого социально-экономического развития в целях глобализации // Прометей: региональный сборник научных трудов по экономике.-Донецк. – 2002.- №1. С.86-100.

Статья поступила в редакцию 12.01.2004

Я.В. ХОМЕНКО, к.э.н., доцент,
ДонНТУ

ФИНАНСОВЫЕ ИНСТИТУТЫ КАК ГЛАВНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ПРОЦЕССА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

В современных условиях инвестиционные ресурсы и инвестиционные процессы становятся глобальными, решать проблемы инвестиционного обновления и экономического роста приходится в совершенно новых условиях, соответственно необходимы и новые подходы к решению проблем.

Исследованию влияния иностранных инвестиций на экономический рост в условиях глобализации посвящены работы таких зарубежных ученых, как Т. Моран [1], Б. Солник [2], Н. Кумар [3], Лисман С., Роудс К., Франк Р. [4], а также таких ведущих российских экономистов, как Гриневич В. В. [5], Колесов В.П. [6]. Вместе с тем недостаточно исследованным остается вопрос взаимосвязи между ростом и инвестициями в отдельных странах и

спецификой взаимодействия финансовых институтов с корпоративным сектором этих стран.

Целью данной статьи является рассмотрение роли и места финансовых институтов в процессе интеграции стран мирового авангарда и периферии. Это позволяет обосновать необходимость формирования сети финансовых институтов и соответствующей системы регулирования их деятельности в странах с переходной экономикой.

На начальном этапе развития мировое экономическое сообщество было представлено отдельно существующими территориальными анклавами, которые были относительно самодостаточны и не-